

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: **«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ
НАОЧНОСТІ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ»**

Виконала: здобувачка 2 курсу, групи
PO1-M23
спеціальності 013 Початкова освіта
Будник Марина Сергіївна

Керівник: **Лебідь Інна Юхимівна**,
кандидат педагогічних, доцент

Рецензент: **Бабюк Тетяна Йосипівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАОЧНОСТІ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	7
1.1. Проблема реалізації принципу наочності в психолого-педагогічній літературі	7
1.2 Особливості реалізації принципу наочності у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі.....	23
1.3. Організація навчальної діяльності молодшого школяра в контексті ефективної реалізації принципу наочності у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі.....	33
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАОЧНОСТІ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	47
2.1. Організація і методика проведення педагогічного експерименту.....	47
2.2. Результати експериментального дослідження та їх аналіз.....	70
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Підвищення ефективності та якості освітнього процесу залишається одним із ключових завдань вдосконалення системи освіти. У межах концепції модернізації української освіти постають нові соціальні виклики, які потребують переосмислення підходів до підготовки учнів початкової школи, що є базою для подальшого навчання.

Сучасна педагогічна наука приділяє значну увагу оптимальному поєднанню різноманітних організаційних форм і засобів навчання, які дозволяють ефективніше вирішувати навчально-виховні завдання, враховуючи зміст предметів, вікові особливості учнів, а також гармонійне поєднання раціонального й емоційного компонентів у навчанні. Суспільні запити вимагають від педагогів пошуку інноваційних форм і методів навчання, здатних розвивати мовлення, пам'ять, увагу, творчу уяву та спостережливість молодших школярів. У цьому контексті особливої уваги заслуговує принцип наочності, що забезпечує ефективне поєднання сенсорного й логічного в навчальному процесі.

У сучасній дидактиці принцип наочності розглядається не лише як використання реальних об'єктів і їх зображень, а й моделей, що розширюють можливості застосування цього принципу. Особливо значущою є роль наочності на уроках природничої освітньої галузі в початковій школі, де багатогранне сенсорне сприйняття матеріалу сприяє кращому його засвоєнню. Це досягається через широке використання наочних засобів на всіх етапах уроку.

Нинішній процес вивчення природничих предметів у початковій школі виходить за межі простого формування уявлень про природу. Зміст таких уроків включає систему взаємопов'язаних понять, засвоєння яких вимагає від учителя спеціальної методичної підготовки. Уроки спрямовані на виховання в учнів поваги до праці, формування практичних навичок і відповідальності за збереження довкілля як невід'ємного ресурсу життя людини.

Наукове підґрунтя цієї проблематики базується на працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Ушинський, Д. Ельконін, В. Давидов, Л. Занков та інші. Їхні дослідження підкреслюють важливість використання наочності для забезпечення якісного навчання.

Серед українських учених, які досліджували питання використання наочності у навчанні, особливу увагу можна звернути на О. Савченко (досліджувала методику навчання в початковій школі, акцентуючи увагу на формуванні когнітивних інтересів і ролі наочності у навчанні молодших школярів), І. Підласий (займався проблемами ефективності навчального процесу та дидактичними підходами, включаючи використання наочних засобів у навчанні), К. Вербицький (вивчав методи розвитку пізнавальної активності учнів, зокрема через інтеграцію наочності та інноваційних технологій), О. Біляєв (досліджував методи навчання природничих дисциплін у початковій школі, особливо у контексті використання наочних матеріалів), В. Онищук (розробляв теоретичні засади уроку як дидактичної форми, приділяючи увагу принципу наочності у навчанні), Л. Занков (аналізувала специфіку розвивального навчання, у тому числі через використання наочних методів), Н. Бібік (займалася питаннями навчання у молодших класах із наголосом на використанні засобів наочності у вивченні природничих дисциплін) та ін.

Ці науковці зробили значний внесок у розвиток теоретичних і методичних основ використання наочності у навчанні молодших школярів, акцентуючи увагу на підвищенні пізнавальної активності учнів.

Удосконалення навчально-матеріальної бази школи є ключовою умовою підвищення ефективності навчального процесу. Наочні засоби навчання стають невід'ємною складовою уроку, адже вони не лише є джерелом нових знань, а й сприяють кращому засвоєнню, узагальненню та повторенню матеріалу. Практика показує, що використання різноманітних засобів наочності на уроках «Я досліджую світ» істотно підвищує

ефективність навчання, забезпечуючи інтеграцію інформації через різні сенсорні канали.

Таким чином, проблема використання наочних засобів навчання на уроках природничої освітньої галузі у початковій школі є актуальною. Вона обумовлена необхідністю покращення якості природничих знань учнів і спрямована на створення педагогічних умов для ефективної реалізації принципу наочності. Це визначило тему магістерського дослідження: **«Педагогічні умови ефективної реалізації принципу наочності в навчанні молодших школярів у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі».**

Мета дослідження: обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов реалізації принципу наочності у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі.

Завдання дослідження:

- 1) З'ясувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії та в освітній практиці;
- 2) Проаналізувати роль наочності в процесі навчання молодших школярів;
- 3) Обґрунтувати педагогічні умови ефективного використання принципу наочності у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі.
- 4) Експериментально перевірити педагогічні умови ефективного використання принципу наочності у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі

Об'єкт дослідження: процес навчання молодших школярів початкових класів на уроках «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь).

Предмет дослідження: педагогічні умови ефективності реалізації принципу наочності у процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі.

У процесі роботи використовувались наступні **методи дослідження**:

теоретичні: вивчення наукової літератури, аналіз, синтез, узагальнення;

емпіричні: педагогічне спостереження, діагностична бесіда; аналіз результатів розумової діяльності учнів, експеримент

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в систематизації інформації за обраною темою, аналізі стану дослідження проблеми в педагогічній теорії та практиці, а також у визначенні та експериментальній перевірці педагогічних умов ефективного застосування принципу наочності в навчальному процесі початкової школи. Розроблено практичні рекомендації для вчителів щодо використання наочності під час вивчення природничої освітньої галузі в початкових класах.

Апробація дослідження: Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 рр.) та представлено на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях.

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено в 1 публікації у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка № XX.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історичної, філософської та психолого-педагогічної наукової літератури дозволяє зробити висновок, що проблема організації наочного навчання як важливого компонента ефективного засвоєння знань була і залишається актуальною темою педагогічних досліджень. Ця проблема розглядається в контексті впливу наочної інформації на пізнавальні процеси учнів, на розвиток їх здатностей до критичного мислення, а також на мотивацію до навчання. Зокрема, у роботах педагогів і психологів акцентується увага на використанні наочних засобів для активізації сприйняття та запам'ятовування інформації, що особливо важливо для молодших школярів, які активно формують уявлення про навколишній світ.

Згідно з психолого-педагогічними підходами, наочність виступає як основний засіб для забезпечення ефективного засвоєння навчального матеріалу. Психологи підтверджують, що діти молодшого віку особливо чутливі до візуальних стимулів, що значною мірою полегшує сприйняття та розуміння складних понять. Визначено кілька основних підходів до ефективної реалізації принципу наочності в навчанні: когнітивний (знаннявий), емоційно-мотиваційний та діяльнісний. Когнітивний підхід зосереджується на розвитку знань і вмінь учнів через наочні засоби, емоційно-мотиваційний – на формуванні позитивного ставлення до навчання, а діяльнісний підхід допомагає створити умови для самостійної роботи учнів з наочними матеріалами, що сприяє глибшому засвоєнню знань.

2. Визначено, що наочність є важливим засобом розвитку уявлень учнів про навколишній світ, що сприяє їх більш глибокому засвоєнню матеріалу. Система наочних засобів навчання повинна включати як традиційні (карти, малюнки, макети), так і сучасні (інтерактивні дошки, відео та комп'ютерні програми) форми. Згідно з методологічними підходами, наочність має бути інтегрованою частиною дидактичного процесу і використовуватися на всіх етапах уроку для забезпечення максимального ефекту від навчання. Окрім

того, важливо дотримуватися принципів системності та технологічності, що дозволяє організувати навчання таким чином, щоб наочні засоби не лише доповнювали навчальний процес, але й активно сприяли розвитку критичного мислення учнів.

У дослідженні також зазначається, що ефективна реалізація принципу наочності потребує корекційного супроводу, що включає в себе не лише застосування наочних матеріалів, але й регулярний моніторинг результатів навчання, що дозволяє своєчасно коригувати педагогічні підходи.

3. Дослідження вказує на важливість створення дидактичної системи, яка включає всі необхідні елементи для ефективної реалізації принципу наочності. Така система повинна бути адаптованою до вікових особливостей учнів та включати в себе різноманітні методи і прийоми роботи з наочними засобами, що дозволяють сформувати у дітей цілісне уявлення про навчальний предмет. Врахування педагогічних умов, таких як мотивація учнів до навчання, розвиток їхнього емоційного ставлення до навчального процесу, а також врахування індивідуальних особливостей кожного учня, значно підвищує ефективність використання наочності.

Обґрунтовано також критерії і показники розвитку творчих здібностей учнів початкових класів, що дозволяє створити систему оцінювання, яка враховує не лише знання, але й здатність до самостійної роботи, до генерації нових ідей та креативних рішень. Розподіл учасників процесу за трьома рівнями розвитку (високий, середній, низький) дозволяє ефективно планувати подальший розвиток кожного учня, орієнтуючи навчальний процес на підвищення результативності.

4. У межах експерименту було перевірено ефективність педагогічних умов використання наочних засобів на уроках «Я досліджую світ». З'ясувалося, що учні експериментальної групи, де були реалізовані педагогічні умови, показали значні покращення: кількість учнів з високим рівнем знань зросла на 9%, середнього рівня – на 6%, а кількість учнів з низьким рівнем зменшилася з 33% на констатувальному етапі до 15% на

формульованому етапі. Це підтверджує, що систематичне використання наочних засобів має значний позитивний ефект на результати навчання учнів.

Для контрольної групи результати залишилися на тому ж рівні, що свідчить про неефективність традиційних методів без використання наочних матеріалів.

Отримані результати дослідження відкривають нові перспективи для подальших наукових пошуків. Зокрема, це включає вивчення специфіки розвитку творчих здібностей учнів у гуманітарних дисциплінах з урахуванням компетентнісного підходу, дослідження застосування цифрових технологій для розвитку креативності в учнів молодшого шкільного віку, а також вдосконалення підготовки вчителів початкових класів для розвитку творчих здібностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2016»: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. молодих учених, 22–22 квіт. 2016 р., Черкаси, Україна / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького / [редкол.: О. В. Черевко (голова) та ін.]. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. 327 с.
2. Андрієвська В. Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі на сучасному етапі її модернізації. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*. 2018. 2. С. 14-19.
3. Артеменко Л. Форми краєзнавчої роботи, спрямовані на виховання почуття патріотизму у молодших школярів. *Педагогічний альманах: збірник праць молодих науковців* / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 2. С. 6-10.
4. Балакін В. Створення розвивального освітнього середовища навчального закладу професійної (професійно-технічної освіти) освіти. *Професійно-технічна освіта*. 2018. № 3 (80). С. 32-35.
5. Барда С. І., Московець Л. П. Дослідження особистості молодшого школяра: методичний посібник. Кременчук: ПП «Бітарт», 2019. 76 с.
6. Бех І. Методологічні засади всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України». *Рідна школа*. 2013. № 10. С. 9–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_10_4.pdf.
7. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Харків: Ранок, 2020. 136 с.
8. Білозуб Н. Інтегроване навчання та інноваційні технології. *Відкритий урок*. 2018. 6. С. 44-47.

9. Білоус (Єфименко) А.А. Педагогічні умови ефективності реалізації принципу наочності у навчанні молодших школярів (у процесі викладання природознавства). *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції* (м. Ніжин, 17-19 жовтня 2019 р. / за заг.ред. Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 136-138. DOI: <https://doi.org/10.36074/21.02.2020.v2.48>.

10. Бондар Ю. В. Формування творчої активності молодших школярів засобами інтерактивних технологій. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія*. 2020. 61. С. 9-13. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-61-9-13>.

11. Большакова І. Студія онлайн-освіти EdEra. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbooks.io/glossary/6/world.htm>. 2018.

12. Букреева С. О. Методика організації уроків колективної творчості учнів мистецьких шкіл. *Розвиток творчої компетентності учнів мистецьких шкіл. Від традицій до інновацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Херсон: друк. «Графіка», 2020. С. 161-166.

13. Єфименко А.А. Реалізація принципу наочності в навчанні молодшого школяра. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню початкової освіти*, м. Ніжин, 20-21 жовтня 2016р. / за заг.ред. Є.І.Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2016. С. 54-56.

14. Єфименко А.А. Реалізація принципу наочності в навчанні молодшого школяра. *Педагогічна освіта на зламі століть: досвід минулого – погляд у майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю кафедри педагогіки* (19-20 жовтня 2017 р, м. Ніжин) / За заг. ред. Є.І.Коваленко. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017 р. 240 с.

15. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

16. Васянович Г. Методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 9–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_3_3.pdf.

17. Василюк А. В., Бондар Ю. В., Хіля А. В. Педагогічні технології інклюзивного навчання : навчально-методичний посібник для студ. закладів вищ. пед. освіти. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. 2020. 168 с. [Електронний ресурс]. URL: <http://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/6348/1/Vasilyuk%20A.V.%2C%20Bondar%20Y.V.%2C%20Hilya%20A.V..pdf>.

18. Василець Я. Є. Особливості використання проєктної діяльності під час викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Біологічні дослідження – 2021 : збірник наукових праць*. Житомир, ПП «Євро-Волинь», 2021. С. 410- 413.

19. Введення в психологію / Рита Л. Аткинсон, Річард С. Аткинсон, Едвард Е. Сміт та ін. 2000. Ч. 2. URL: <http://medbib.in.ua/gumanisticheskiypodhod.html.pdf>.

20. Вдовенко В. В., Котелянець Н. В., Агєєва О. В. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ: Грамота, 2020. 128 с.

21. Волощенко О. В., Козак О. П., Остапенко Г. С. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ: Світич, 2020. 144 с.

22. Гальченко М. С. Мислення і пізнання в структурі когнітивного процесу: метод. аналіз. Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. 2016. Вип. 2. С. 21–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmt_2016_2_5.Pdf.

23. Гільберг Т. Г., Тарнавська С. С., Гнатюк О. В., Павич Н. М. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ: Генеза, 2020. 160 с.

24. Гордієнко Т.В. Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство» в початковій школі: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 186 с.
25. Гребенюк О. Педагогічні технології та інновації. *Відкритий урок*. 2016. №1. С. 25-27.
26. Грущинська І. В., Хитра З. М. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
27. Давидюк, О. М. Інноваційні технології в освітньому процесі. *Педагогічна майстерня*. 2018. 2. С. 2-8.
28. Демченко Л. Апгрейд освітнього процесу. Досвід використання елементів STEM та STEAM-освіти. *Інформатика в школі*. 2019. № 1. С. 6-17. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/>.
29. Демчук Л. І. Формування відповідального ставлення до природи як проблема в науковій літературі. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2018. 37. С. 191-194.
30. Дерябо З. Д., Ясвін Ст. А. Екологічна педагогіка та психологія. *Фенікс*. 2016. 215 с.
31. Діра Н. О. Історико–генетичний аналіз поняття ціннісне ставлення особистості до живої природи у філософському та психолого- педагогічному дискурсі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. №277. С. 70-77.
32. Дуняшенко Н., Цьома В. Stem-освіта – від теорії до практики. Матеріали до засідання педагогічної ради. *Завуч*. 2019. № 9. С. 34.
33. Екологічна освіта і виховання: Досвід та перспективи. матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Центр екологічної освіти та інформації, 2016. 114 с.

34. Жукова А. В. Умови функціонування та розвитку інноваційного освітнього середовища. *Директор школи*. 2017. 2. С. 5-18.
35. Заброцька С. Г., Шост Н. Б., Гладюк Т. В. Я досліджую світ. 4 клас: конспекти уроків. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2021. (1). 160 с.
36. Зоваль Н., Олійник А. Зробити тему цікавішою є спосіб – об'єднати з іншими. Інтеграція змісту кількох навчальних предметів навколо природничої теми. *Учитель початкової школи*. 2018. №5. С. 10-14.
37. Ільченко О. Г. Проектне навчання в інтегрованому курсі «природознавство» як умова міжмодульних зв'язків курсу. *Технології інтеграції змісту освіти: збірник наукових праць*. Вип. 7. Полтава: ПОППО, 2017. С. 28-33
38. Казішкурт І. М. Психологія ставлення до природи як педагогічна проблема (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). Теорія та методика навчання та виховання, Кириленко О. С., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Практичний аспект формування навичок 4К на уроках читання в НУШ. Інноваційна педагогіка. Одеса, 2021. № 32. С. 29-32.
39. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Львів : Світ, 2019. 136 с.
40. Ключова О. Краєзнавство на уроках і не тільки... Тренінгові заняття за матеріалами краєзнавчої тематики. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2016. Трав. (№ 10). С. 15–18
41. Коберник Г., Коберник О., Волошина Г. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах парної та групової форм роботи на уроці. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. № 2(4). С. 59-66.
42. Кодлюк, Я. П. Якісні характеристики сучасної початкової освіти. *Молодий вчений*. 2017. №11(51). С. 334-338.

43. Котлярчук Г. Взаємодія з природою та виховання в учнів дбайливого ставлення до неї у творчій спадщині В. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. 2016. №20. С. 88-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2018_2_24.

44. Коваль Н. Школа найближчого майбутнього: нові технології в системі освіти // Директор школи. – 2019. – № 8. – С. 60-75.

45. Корнієнко М. М., Крамаровська С. М., Зарецька І.Т. Я досліджую світ : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Харків : Ранок, 2020. 136 с.

46. Крамська З. М. Прогнозування напрямів розбудови краєзнавчої роботи в закладах освіти Черкащини. Сучасні тенденції розвитку педагогіки, психології та соціальної роботи : матеріали Міжнародної науково-практичної 188 конференції (м. Черкаси, 26 листопада 2020 року). Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2021. С. 69–73.

47. Кульчицький В., Петришин Л. Мотивація патріотизму учнів в умовах сучасності. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. № 41. С. 107-111.

48. Лимар Ю. М., Лаврінчук Ю. О. Врахування індивідуальних особливостей молодших школярів у процесі навчання та виховання. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні* : збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів 27-28 квітня 2018 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С. 97-99..

49. Луценко О. І., Гавриленко Т. І., Кмець А. М. Проектно-дослідницька технологія як засіб розвитку творчого потенціалу учнів початкових класів в освітній діяльності Нової української школи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*. 2020. №42. С. 140-149.

50. Макисмов М. В. Вікові аспекти визначення рівня розвитку рефлексії. *Габітус*. 2020. №13 (II том). С. 91-96.

51. Магрламова К. Г. Формування ціннісного ставлення до природи у змісті екологічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2018. №1. С. 141-147.

52. Мозуль І. В. Уміння та навички як структурні елементи змісту шкільної природничої освіти на дидактичному рівні. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*. 2019. №164). С. 172-176.

53. Морзе Н.В., Барна О.В. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ:УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

54. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки Режим доступу http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf

55. Ніколаєску І. О., Павленко А. О. Значення пошуково-дослідницької діяльності учнів молодших класів в умовах Нової української школи. Editorial board (The I International Science Conference on Multidisciplinary Research, January 19– 21, 2021, Berlin, Germany), p. 701–703.

56. Ніколаєва О. М., Гончарук М. В. Методи навчання у початковій школі: коротка характеристика. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації*: матеріали конф. Молодіжної наук. ліги (м. Одеса, 8 травня 2020 р.). Одеса. 2020. III том. С. 95-100.

57. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

58. Оверченко І.С. Організаційно-педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів. *Початкова школа*. 2017. №8. С. 25-28.

59. Організація проєктної діяльності екологічного спрямування в початковій школі : навчаль-методичний посібники / упорядники: Коваль О. В., Карпенко О. Ф. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 96 с.

60. Порадник для вчителя початкових класів. Перші кроки в Нову українську школу. Методичні рекомендації / Упор. Бурнос В.В., Красногор Т.Ф., Шоколенко Л.М. Чернігів: ЧОППО імені К.Д. Ушинського, 2018 р.

61. Пустовіт Н. А., Пруцакова О. Л., Руденко Л. Д., Колонькова О. О. *Формування екологічної компетентності школярів: Наук.-метод. посібник*. Педагогічна думка. 2018.
62. Решетняк В. Ф. Формування творчої особистості учня початкової школи як цілісний процес. *Молодий вчений*. 2019. №5.2(69.2). С. 29-32.
63. Савченко, О. Я. ипова освітня програма для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 61. 2019 [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>.
64. Соловійов В. Ф. Педагогіка та психологія: навчально-методичний посібник. Львів : Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 92 с.
65. Сухопара І. Г., Мандибура І. О. Формування вмінь молодших школярів співпрацювати з іншими на уроках «Я досліджую світ». *Молодий вчений*. 2021. №10(98). С. 68.
66. Тараненко С. П. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування в учнів початкової школи цілісності сприйняття навколишнього світу. URL: <http://library.ippro.com.ua>. 2017.
67. Ткачук А. В. Майстер-клас «Інтерактивні технології на уроках у початкових класах» [Електронний ресурс]. URL: <https://naurok.com.ua/mayster---klas-interaktivni-tehnologi-na-urokah-v-pochatkovih-klasah-1057.html> .
68. Фасоля А. Інноваційні форми навчання: педагогічна майстерня. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 5. С. 24-26.
69. Харченко Н. Креативна педагогіка: форми роботи: [Пошта довіри, День генія, «Дискусійні гойдалки», Театр-експромт, «Філософський стіл», Літопис класу, Соціальне проектування , Анкета думок», «Жива газета»]. *Школа*. 2018. № 12. С. 88-95.
70. Хващевська О. О. Сучасні педагогічні технології в навчанні молодших школярів. *Молодий вчений*. 2017. №9.2(49.2). С. 20-24.
71. Чала Ю. М., Шахрайчук, А. М. Психодіагностика: навчальний

посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.

72. Череднік Д., Даньшева С. Інноваційні процеси в освіті. *Новий колегіум*. 2018. № 3. С. 44-47.

73. Швець С. М., Кондратюк Л. С. Організація рефлексивної діяльності молодших школярів. *Традиційні та інноваційні підходи у сфері сучасних педагогічних досліджень: зб. тез доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 березня 2020 р.)*. Київ: Центр прогресивної освіти «Генез», 2020. С. 155-159.

74. Шевчук К., Тирон О. Вдосконалення освітнього процесу в початковій школі через впровадження ігрових технологій. *Інновації в науці: Сучасний вимір*. 2021. С. 202-205. ФОП Цьома С.П.

75. Шевчук К., Тирон О. Методичний інструментарій розвитку ціннісного ставлення до природи в учнів молодшого шкільного віку. *Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій*. 2021. С. 308-313. Чернівецький нац. ун-т.

76. Шевчук К., Тирон, О. Формування ціннісного ставлення до природи в спадщині Лесі Українки. *Педагогічні ідеї та культурно-просвітницька діяльність Лесі Українки*. 2021. С. 127-131. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

77. Шевчук К., Тирон О. Залучення молодших школярів до природоохоронної діяльності як умова формування ціннісного ставлення до природи. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи*. 2022. С. 193-195. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича.

78. Шостя С. П. Формування інформаційно-освітнього середовища ЗНЗ як фактор ефективного управління. *Постметодика*. 2012. № 4. С. 28–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2012_4_6.pdf.

79. Юркова Т. Ф. Проблема ціннісного ставлення до природи в науково-педагогічній доробці. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2019. №6. С. 132-136.

80. Юркова Т. Ціннісне ставлення до природи: Сутність основних понять, стан розроблення проблеми в навчально-методичній та науково-педагогічній літературі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. №1. С. 87-99.

81. Яковишина Т. В. Педагогічні умови застосування креативної технології «тайм-менеджмент» в умовах вищого закладу освіти. *Педагогічні науки*. 2018. № LXXXI, том 2. С. 240-244.